

УДК 070(438):821.161.2"18/19"—92 І.Франко

Світлана Байдацька

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕЦЕПЦІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті представлено огляд літературно-критичної спадщини Івана Франка, присвяченої польській літературі. Особливу увагу приділено польсько-українським літературним зв'язкам і селянській проблематиці в критичних працях українського письменника.

Ключові слова: літературна критика, дискурс, селянин.

Switłana Bajdacka. Literatura polska w ocenie Iwana Franki: osobliwości recepcji oraz interpretacji. W niniejszym artykule przedstawiono przegląd prac krytyczno-literackich Iwana Franki, poświęconych literaturze polskiej. Szczegółową uwagę przywiązano do polsko-ukraińskich związków literackich oraz problematyki chłopskiej w krytyce literackiej ukraińskiego badacza.

Słowa kluczowe: krytyka literacka, dyskurs, chłop.

Svitlana Baidatska. Evaluation of Polish Literature by Ivan Franko: Peculiarities of literary reception and interpretation. This article deals with the review of Ivan Franko's literary critical body of work devoted to Polish literature. Particular attention is paid to the Polish-Ukrainian literary relations and peasant problematics in critical works of the Ukrainian author.

Keywords: literary criticism, discourse, peasant.

Літературно-критична діяльність Івана Франка є знаменною часткою інтелектуальної спадщини українського народу. Еволюція його філософських поглядів від раних соціалістичних до зрілих демократичних спричинила до значного впливу на розвиток як української, так і польської літературно-критичної думки. Франко здійснив помітний поступ від трактування літератури як компетентного відповідника, віддзеркалення, точного відтворення життєвих реалій на самому початку своєї літературної діяльності до естетичних принципів і психологічного методу літературної критики. Його публікації у польській пресі сприяли популяризації української культури і утвердженню української національної ідентичності. Вагомий внесок Франка до скарбниці світової наукової літературно-критичної думки тішить розмаїттям жанрових форм — статті, історико-літературні екскурси, трактати, листи, огляди, відгуки, рецензії, передмови, повідомлення, анонси, анотації — системно відображали як загальні, так і детально-конкретні проблеми тогочасного літературного дискурсу. Критичні погляди видатного українського мислителя на актуальні проблеми тогочасної дійсності не втрачають своєї актуальності і сьогодні.

Польська мова, література, культура, історія стали для Франка джерелом наукових знань. Особливу місійну роль польської культури — посередницьку — підкреслював Франко у своїх літературно-критичних працях. Участь одного з най-

видатніших українських інтелектуалів XIX століття в польському літературному процесі позначена гострим критичним поглядом і влучним аналітичним словом, аргументованістю та об'єктивністю оцінок. Встановлення тісного діалогу між польською і українською культурами сприяло поглибленню і взаєморозумінню сусідніх націй, особливо це відбилося у художній і дослідницькій діяльності інтелектуальних еліт обох країн.

На ранню творчість і формування літературної майстерності Івана Франка значний вплив мали творчість Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Юзефа Ігнація Крашевського. Інтерес до творчості корифеїв польського письменства у Франка з'явився ще з початкових класів гімназії під чуйним і пильним оком свого вчителя Ю. Турчинського. Під впливом студій художньої спадщини світоців польської літератури з'явилися перші Франкові поеми і драми. Поема «Пани Туркули» з'явилася під впливом «Яна Білецького» Юліуша Словацького, драма «Славою і Хрюдош» написана під впливом ранніх поем Міцкевича, а про свою повість «Петрії і Довбушуки» (1876) говорив: «Се, так би мовити документ молодечого романтизму, який довелося мені пережити в значній мірі під впливом лектури польських романтиків: Міцкевича, Словацького та Красинського, а також польських белетристів пізнішої доби, таких як Крашевський, Коженювський, Захар'ясевич та Валерій Лозинський, що в своїх оповіданнях дуже часто оброблювали напівфантастичним, а в напівреалістичнім дусі українські поеми» [7;461]. Усе це безумовно здійснило значний вплив на літературно-критичний дискурс українського митця.

Франко брав активну участь у розвитку світової славістики, передусім полоністики. На цій ниві славетний українець провадив активну науково-дослідницьку діяльність — брав безпосередню участь в укладанні енциклопедії славістики, виданні пам'яток старо-церковного письменства, здійснював численні полоністичні дослідження.

Літературно-критичні розвідки Івана Франка присвячені літературному процесові, культурній і політичній ситуації в Україні регулярно з'являлися на шпальтах таких видань польської преси як «Przegląd tygodniowy», «Przegląd społeczny», «Prawda», «Głos», «Athenaum», «Kurier Lwowski», натомість із польською культурою він знайомив українських читачів за посередництвом таких видань як «Літературно-науковий вісник». Багато літературно-критичних праць, а також значна частка художньої спадщини українського письменника написана польською мовою, зокрема, такі твори Франка як «Лель і Попель» (1887), «Для домашнього огнища» (1888) і багато інших художніх і наукових текстів. Польськомовна літературна спадщина Івана Франка є вагомою часткою його творчого набутку. Відомо про плани Франка опублікувати окремим виданням свої польськомовні студії, однак несприятливі зовнішньо-політичні обставини завадили реалізації його задуму.

Франко часто акцентував, що українська проблематика в польському письменстві виконувала функцію натхнення, інспірації для польських митців «І знову «країна степів і могил», Україна, Волинь і Поділля, вносить свіжий, життєдайний струмінь у польську літературу» [10;465]. Українські впливи в польському письменстві є напрочуд потужними «як від початків польської національної літерату-

ри видатну роль у ній відіграли Україна і Русь. Звідти походить багато польських письменників, і навіть тим письменникам, що не народилися на Русі, як Кльонович, Русь постачає теми для творів неабиякої вартості» [9, 465].

Зокрема у статті «Взаємини польської та української літератури» (1894) Франко наголошував, що «у всій Слов'янщині немає двох народів, котрі б із погляду політичного і духовного життя так міцно зрослися між собою, так пов'язані численними узами і, незважаючи на це, так довго цуралися один одного, як поляки та українці» [9; 465].

Він високо цінував особливу роль української школи літератури польського романтизму «...вказуючи, зокрема, на одну її знаменну рису — демократизм, любов до народу, справжнього чи ви ідеалізованого, котра за посередництвом творів цієї школи вперше просочилася в польське суспільство» [9; 466]. Окрім відомих поетів-романтиків особливо відзначив у своїх студіях такі імена як «Грабовський, Крашевський, Коженьовський, Єж, Качковський, котрі також повними пригорщами черпали зі скарбниці легенд і краси України» [9; 466].

Провідний принцип критичної методології Франка полягав у влучному, чіткому, аналітичному дослідженні, принциповості, послідовності, прозорості і об'єктивності суджень, виявленні джерел, способів, типології, структури і філософського підґрунтя кожного літературного явища, що знаходилося в полі зацікавлення видатного українського критика. Природна схильність Франка до критичного мислення, який часто повторював: «я принципіальний ворог усяких компліментів і ворог тих, що говорять компліменти» [3; 35], і визначила його монументальну роль в українській та європейській літературно-критичній думці.

Знаковою у літературознавчій діяльності Франка є проблемна стаття «Польський селянин в освітленні польської літератури», яка вийшла друком у журналі «Ruch» у 1887 році. Хоча дослідження присвячене повісті Болеслава Пруса «Форпост», у публікації здійснено загальний огляд функціонування селянської проблематики в польській літературі XIX століття. У цій праці чи не вперше розглянуто статус, права та життя селянина в польському суспільстві, ролі народу у державному процесі й осмислення цієї проблематики в художній літературі. Автор поставив собі за мету дослідити еволюцію народницької проблематики в мистецтві і літературі, шлях зображення селянина як узагальнений образ типового представника простого люду до яскравій індивідуальності із чіткою суспільною позицією і духовними потребами. Однак автор вказує на недостатній інтерес митців до образу селянина, який, на думку письменника, «в більшій часті країв європейських і з суспільного, і з політичного, і з юридичного погляду майже не вважався за чоловіка, а щонайменше не був істотою повноправною» [10, 62].

Зокрема, високо оцінив Іван Франко творчий доробок Юзефа Ігнація Крашевського, присвячений селянській проблематиці. Польський письменник, який протягом двадцяти років проживав на українських землях, написав сотні художніх творів, історичних, публіцистичних і наукових праць, які сприяли формуванню культурної і національної ідентичності українського народу. Серед них особливе місце займає цикл селянських повістей «Історія Савки» (1841), «Уляна. Поліська повість» (1843), «Остап Бондарчук» (1847), «Будник» (1848), «Ярина»

(1850), «Ладова печера» (1852), «Хата за селом» (1855), «Єрмола» (1854), «Історія кілка в тині» (1860). Ставши на бік кріпака, вбачаючи у ньому шлях до визволення держави, до духовного відродження, адже на думку Крашевського лише серед народу збереглися справжні звичаї, традиції та духовність. Його антикріпацькі повісті містять рішучий протест проти свавілля панства, закликають звернути увагу на відоме гасло письменника, що «селянин — теж людина!» Польський письменник вбачав у селянинові джерело оздоровлення нації. І власне у цьому, за переконанням І. Франка, полягає особлива роль письменника перед польською літературою. Знавець і невтомний дослідник творчості польського титана праці підкреслював, що до Крашевського польська література була небагатою на народні типажі й постаті, вбачаючи особливу заслугу письменника перед польською літературою у тому, що він уперше ввів у літературу героїв із народу, протиставивши їх шляхтянському середовищу. «Крашевський вводить новий напрямок у польській белетристиці: він уводить вперше справжні, живі, простонародні типи. Його повісті «Ярина», «Остап Бондарчук», «Уляна», «Хата за селом», крім першорядних мистецьких прикмет, мають і назавжди матимуть першорядну вартість в історії польської літератури, як перші промені світла, кинуті у цю досі темну глибину, яку називаємо життям і душею простого народу. Ентузіазм, з яким були прийняті ці первоцвіти народної літератури, був цілком виправданий і був разом з тим найкращим показником важливого перелому в поглядах суспільства» [9, с. 146]. Шлях боротьби, прогресу, інтелектуалізації, свободи за глибоким переконанням Франка міг би змінити важке становище представників селянства. У спільній боротьбі за свободу польського й українського народів І. Франко вбачав порятунок обох націй. Особливу надію письменник покладав на селянський рух, що на думку письменника, значно «по двинув за останні роки далеко вперед справи Польщі і України» [9, с. 5].

Франкові першому серед українських критиків і науковців вдалося так широко представити українську літературу польському читачеві. «Польським впливам слід приписати деякі знаменні риси українського романтизму, як, наприклад, культ могил, тип лірника-пророка і т.д.» [9, с. 467].

Франко вказував, що потужні польські впливи в українській літературі спричинили до появи художньо довершених текстів національного письменства. «В атмосфері тих впливів один за одним виростили українські поети і письменники Правобережжя: Тополя, Шевченко, з пізніших — Руданський. Польським впливам слід приписати деякі знаменні риси українського романтизму як, наприклад, культ могил, тип лірника-пророка і т.д.» [9, с. 467].

Творчість Адама Міцкевича, Елізи Ожешко, Болеслава Пруса, Марії Конопницької стали об'єктом низки критичних студій Франка. Зокрема, потужний вплив на еволюцію літературно-критичних поглядів І. Франка мала філософія польського позитивізму. Наприклад, у «Бориславському циклі» зображено розлогу панораму дійсності епохи зародження індустріалізації в Галичині, де на широкому соціально-екномічному й історичному тлі розвиваються доленосні перипетії персонажів і розгортаються трагічні події. Подібні жанрові прийоми використовували і класики польської літератури Ю.І. Крашевський, Б. Прус,

Е. Ожешко. Варто зазначити, що Елізі Ожешко належить особливе місце в творчості Франка. Його «Жидівські мелодії», оповідання «До світла», поема «Сурка» написані під впливом таких романів польської письменниці як «Елі Маковер» і «Меїр Езефович».

Стосовно методології наукового дослідження міжлітературних польсько-українських контактів, Франко радив фундаментом таких студій ставити компаративістичний метод, зіставляючи знакові твори двох національних письменницьких практик різних епох. Дослідник зазначав, що «в опрацюванні і викладах нової літератури, як української, так і польської, слід звернути пильну увагу на їх взаємні стосунки і досліджувати їх за допомогою порівняльного, міжнародного методу.» [9, с. 467] Франко намагався віднайти подібне у відмінному, вказати на спільні точки дотику, взаємні підвалини історії розвитку обох літератур.

У колі літературознавчих інтересів Франка опинилися твори різних епох — тексти давньої літератури, письменство доби романтизму зокрема, художній спадок Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, представників української школи та література реалізму — у першу чергу творчість Елізи Ожешко, Болеслава Пруса, Марії Конопницької, Яна Каспровича. Зокрема, варто відзначити критичний і сміливий погляд Франка на творчість Адама Міцкевича, який, наприклад, трактував поему «Конрад Валленрод» (1827) як «велику епопею патріотичного зрадництва».

Цікавою є класифікація літературно-критичного спадку Франка запропонована українським ученим О. Дорофтеєм: «Польськомовну літературну критику І.Франка можна згрупувати у три частини. Перша — це статті теоретичного плану, в яких він утверджував естетику позитивізму в літературі. Це — відомі статті. Друга група статей — про українську літературу, про історичні і культурні аспекти польсько-українського діалогу. Переважно це короткі рецензії, відгуки, репліки, анотації. Окремо стоять ряд ґрунтовних студій про історію української культури, які І.Франко написав у контексті співпраці із польським «Towarzystwem Historycznym» у Львові. Багато писав І. Франко про розвиток українського театру. Ці публікації вартісні своїм критицизмом, вони аналізують складні аспекти розвитку української літератури і культури. Третя група статей — про польську літературу» [2].

Літературознавчі праці Івана Франка сприяли популяризації української літератури і культури в світі, поширювали позитивний образ української нації серед міжнародної наукової спільноти, ставали на захисті національних інтересів українців. Правдолюб, борець за національну свободу, акцентуючи увагу на больових точках сучасності, він залишив відкритий простір нащадкам для наукового пошуку і осмислення вічних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вєрвєс Григорій «Іван Франко і польська література». — Київ, 1958 — 32 с.
2. Дорофтей О. Концепція польськомовної публіцистики Івана Франка\ http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk28/V28_P1_3_Doroftej.pdf
3. Журавська І.Ю. Іван Франко і зарубіжні літератури . Київ, 1961. — 380 с.
4. Маляренко Л. Іван Франко — редактор. — Львів, 1970 — 115 с.

-
5. Петрухіна Людмила. Зустрічі на межі світів: статті, рецензії, нариси. — Львів: «Растр — 7», 2011 — 348 с.
  6. Сухомлин Євгенія. Майстерність Івана Франка — критика, митця, перекладача, публіциста (інтеграційний аспект)/ Є. Г. Сухомлин. — Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. — 296 с.
  7. Франко Іван. Зібр. творів: У 50-ти т. — К., 1976. — Т. 5.
  8. Франко Іван. Зібр. творів: У 50-ти т. — К., 1980. — Т.28.
  9. Франко Іван. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — Т. 53 (третій додатковий). Київ : «Наукова думка», 2008. — 830 с.
  10. Франко Іван. Зібрання творів у 50-ти томах. — К.: Наукова думка, 1980. — Т. 27. — С. 66–94.